

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 20 (2017)

Συναλλαγές μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων τόν 14ο αιώνα. Μαρτυρίες από σημειώματα κωδίκων.

Μαρία Γερολυμάτου

doi: [10.12681/deltiokms.26124](https://doi.org/10.12681/deltiokms.26124)

Copyright © 2021, Μαρία Γερολυμάτου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γερολυμάτου Μ. (2021). Συναλλαγές μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων τόν 14ο αιώνα. Μαρτυρίες από σημειώματα κωδίκων. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 20, 89–102.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.26124>

Μαρία Γερολυμάτου

ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΑΠΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΩΔΙΚΩΝ

Τεκμήρια τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν Τούρκων στήν Κωνσταντινούπολη εἶναι γνωστά ἀπό τόν 14ο αἰ. Σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό Δούκα, ὁ σουλτάνος Βαγιαζήτ Α΄ ζήτησε ἀπό τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν ἐγκατάσταση ὀθωμανοῦ δικαστῆ (*qadi*) στήν Κωνσταντινούπολη, προκειμένου νὰ ἐπιλύει τὶς διαφορὰς ποὺ ἀνέκυπταν μεταξὺ τῶν μουσουλμάνων ἐμπόρων ποὺ ἔρχονταν γιὰ τὶς δουλειές τους στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα.¹ Ἡ ἀπαίτηση, ἡ ὁποία χρονολογεῖται εἴτε τὸ 1391, ὅποτε ἀνῆλθε στὸν θρόνον ὁ Μανουήλ Β΄, εἴτε τὸ 1396, μετὰ τὴν περιλάμπρη νίκη τῶν Ὀθωμανῶν στὴ Νικόπολη, ὑποδηλώνει ὅτι ἡ τουρκικὴ παρουσία ἦταν σημαντικὴ ἀριθμητικὰ καὶ ὅτι δὲν εἶχε μόνο περιστασιακὸ χαρακτήρα. Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ ἴσως ὑποχώρησε μετὰ τὴ συντριβὴ τοῦ Βαγιαζήτ στὴ μάχη τῆς Ἄγκυρας, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1402, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, μεταξὺ ἄλλων, τὴ λήξη τῆς μακρόχρονης πολιτορξίας τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἐλαβε ὡστόσο ἐκ νέου μεγάλες διαστάσεις κατὰ τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 15ου αἰ. καὶ μέχρι τὴν Ἄλωση (1453).²

Οἱ πληροφορίες μας γιὰ συναλλαγὰς μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Τούρκων σὲ παλαιότερες περιόδους εἶναι πολὺ περιορισμένες. Πολύτιμες εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη οἱ μαρτυρίες ποὺ ἀντλοῦμε ἀπὸ μίαν σειράν σημειωμάτων στὸν κώδικα Vat. gr. 1325. Ὁ κώδικας ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία τεύχη, τὸ τελευταῖο

1. Ducas, *Historia turco-bizantina (1341-1462)*, V. Grecu (Scriptores Byzantini 1), Βουκουρέστι 1958, κεφ. 13.5. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν ἀπαίτηση τοῦ Βαγιαζήτ, βλ. N. Necipoglu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins. Politics and Society in the Latin Empire*, Cambridge 2009, σσ. 138-139, καὶ ἰδιαίτερα σημ. 83, 88.

2. N. Necipoglu, "Ottoman Merchants in Constantinople During the First Half of the Fifteenth Century", *Byzantine and Modern Greek Studies* 16 (1992), σσ. 158-169. Βλ. ἐπίσης τῆς ἰδίας, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins*, ὁ. π., σσ. 200-205.

ἀπὸ τὰ ὁποῖα (φ. 316-329) εἶναι ἓνα λογιστικὸ κατάστιχο, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει σχέση ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου μὲ τὰ δύο πρῶτα. Τα τρία τεύχη συσταχῶθηκαν ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ νοτάριο καὶ λόγιο Ἰωάννη Χορτασμένο, ὁ ὁποῖος προφανῶς συμπεριέλαβε τὸ τρίτο τεύχος ἐπειδὴ αὐτὸ περιεῖχε μερικὰ λευκὰ φύλλα (φ. 318^{r-v}, 324^r), ὅπου ἔγραψε δικές του σημειώσεις.³

Δυστυχῶς τὸ λογιστικὸ κατάστιχο, τὸ ὁποῖο περιέχει 239 ἐγγραφές, δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἐμπόρου, οὔτε τὸν τόπο στὸν ὁποῖο πραγματοποιήθηκαν οἱ συναλλαγές πού καταγράφονται σὲ αὐτό. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση, διαθέτουμε ὀρισμένες ἐνδείξεις. Τὰ ὕδατογραφήματα παραπέμπουν γύρω στὸ ἔτος 1358. Μὲ βάση αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, τὸ κατάστιχο μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1370.⁴ Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔμπορο πού τὸ τηροῦσε, φαίνεται ὅτι ἦταν ἓνας ἐπιχειρηματίας μεσαίας δυναμικότητας, ὁ ὁποῖος εἶχε ἓνα ἐκτεταμένο δίκτυο συναλλαγῶν. Ἐμπορευόταν κυρίως σαπούνη,⁵ χαδιάρι,⁶ τυρί,⁷ κάστανα καὶ καρύδια,⁸ δευτερευόντως δὲ λιναρόσπορο καὶ σιτηρά,⁹ σύκα καὶ σταφίδες.¹⁰ Μοιάζει περισσότερο μὲ παντοπώλη ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖτο κυρίως μὲ τὸ μεσαῖο ἐμπόριο καὶ τὸ λιανεμπόριο.

Ὁ δυσκολότερος γρίφος σχετικὰ μὲ τὸ συγκεκριμένο κατάστιχο εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τόπου στὸν ὁποῖο πραγματοποιήθηκαν οἱ συναλλαγές. Σύμφωνα μὲ τὸν ἐκδότη, ὁ ἀνώνυμος ἔμπορος δραστηριοποιεῖτο στὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ συγκεκριμένα στὴν Ποντοηράκλεια.¹¹ Τὰ ἐπιχειρήματα του συνοψίζονται στὰ ἐξῆς σημεία: πρῶτον, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔμπορευόταν προϊόντα τὰ ὁποῖα θεωροῦνται τυπικὰ γιὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου:

3. P. Schreiner, *Texte zur spätbyzantinischen Finanz und Wirtschaftsgeschichte in Handschriften der Biblioteca Vaticana* (Studi e testi 344), Città del Vaticano 1991, σ. 33· H. Hunger, *Johannes Chortasmenos (ca. 1370 – ca. 1436/37). Briefe, Gedicht und kleine Schriften. Einleitung, Regesten, Prosopographie, Text* (Wiener Byzantinistische Studien VII), Βιέννη 1969, σ. 22.

4. Schreiner, *Texte* σσ. 33-34.

5. Schreiner, *Texte*, no 1.2, 1.7, 1.10, 1.16, 1.20.

6. Schreiner, *Texte*, no 1.4, 1.26, 1.38.

7. Schreiner, *Texte*, no 1.5, 1.26, 1.36, 1.77, 1.84 κ.ά.

8. Schreiner, *Texte*, no 1.25, 1.65, 1.73.

9. Schreiner, *Texte*, no. 1.75, 1.80-81.

10. Schreiner, *Texte*, no. 1.19, 1.25, 1.63, 1.73, 1.82.

11. Αναλυτικὰ γιὰ τὰ ἐπιχειρήματά του, βλ. Schreiner, *Texte*, σσ. 34-36. Ἡ ἄποψη του υἰοθετεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Kl. Belke, *Paphlagonien und Honorias (Tabula imperii byzantini 9)*, Βιέννη 1996, σ. 100.

καρύδια, κάστανα, καθὼς καὶ χαβιάρι. Δεύτερο στοιχείο εἶναι ἡ σχετικὰ συχνὴ ἀναφορὰ στὴν Τάνα, τὴ μεγάλη βενετικὴ ἀποικία στὸν μυχὸ τῆς θάλασσας τοῦ Ἀζόφ, κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Δόν, καθὼς καὶ στὸ *κωπιατικὸν χαβιάρι*, τὸ ὁποῖο ἴσως εἶναι ὑπαινιγμὸς στὴν Cora, γενουατικὴ κτήση στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Kuban. Τρίτο στοιχείο εἶναι οἱ συχνὲς ἀναφορὲς σὲ προϊόντα τῆς *Περατίας*. Ὁ ὅρος *Περατία* εἶναι σπάνιος καὶ τὸ περιεχόμενό του μᾶλλον ἀσαφές. Ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη *πέραν*. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος ἔφεραν τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορος *πάσης Ἀνατολῆς, Ἰβηρίας καὶ Περαιτίας*.¹² Ἀπαντᾷ ἐπίσης σὲ ἓνα ἀνώνυμο χρονικὸ ποῦ ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰ. μέχρι τὸ 1513¹³ καὶ δηλώνει τὴ νότια ἀκτὴ τῆς Κριμαίας. Ἐνα τελευταῖο ἐπιχείρημα, σύμφωνα μὲ τὸν ἐκδότη, ὑπὲρ τῆς προέλευσης τοῦ καταστίχου ἀπὸ τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶναι οἱ ἀναφορὲς σὲ ἓναν ἔξαρχο Παφλαγόνα, ὁ ὁποῖος συναλλασσόταν μὲ τὸν ἔμπορο τοῦ καταστίχου. Ὁ ὅρος *ἔξαρχος* δηλώνει πράγματι τὸν προϊστάμενο μιᾶς συντεχνίας.¹⁴ Ὡστόσο, ἡ χρῆση τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Παφλαγῶν ὡς οἰκογενειακοῦ ταιριάζει περισσότερο μὲ τὴν περίπτωσι ἐκεῖνη στὴν ὁποία κάποιος μὲ καταγωγὴ τὴν Παφλαγονία ζοῦσε μακριὰ ἀπὸ αὐτὴν (ἴσως στὴν πρωτεύουσα).¹⁵ Ἡ περιοχὴ τῆς Παφλαγονίας δὲ μποροῦσε πράγματι νὰ εἶναι ὁ τόπος πραγματοποίησης αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν, χωρὶς βεβαίως νὰ ὑπάρχει κάποιος καθοριστικὸ ἐπιχείρημα ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἄποψης. Στὸ κατάστιχο δὲν ὑπάρχει ἐπίσης κανένα ἰδιαίτερο στοιχείο ὑπὲρ τῆς Ἡράκλειας καὶ ὁ ἐκδότης καταλήγει στὸ συμπέρασμα αὐτὸ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν ὑπολοίπων ὑποψηφίων πόλεων, ὅπως ἡ Ἄμισος καὶ ἡ Σινώπη ἢ ἀκόμη καὶ ἡ Τραπεζοῦς, στὸν ἀνατολικὸ Πόντο.¹⁶

12. N. Oikonomides, “The Chancery of the Grand Komnenoi: Imperial Tradition and Political Reality”, *Ἀρχεῖον Πόντου* 35 (1979), σσ. 326-330.

13. M. Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513. An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century* [*The Archbishop Iakovos Library of Ecclesiastical and Historical Sources* 13], Brookline – Mass. 1990, § 63.1-2.

14. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, ἐκδ. J. Koder, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen (Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXXIII)*, Βιέννη 1991, § 5.1. *Actes d’Iviron*, τόμ. III, ἐκδ. J. Lefort – N. Oikonomides – D. Papachryssanthou – V. Kravari, μὲ τὴ συνεργασία τῆς H. Métréveli (Archives de l’Athos XVIII), Παρίσι 1994, ἀρ. 78.29-31.

15. J.-Cl. Cheynet, “La perte de l’Asie Mineure au XIIIe siècle a-t-elle laissé des traces dans l’anthroponymie familiale?”, στὸ *Studies in Byzantine Sigillography*, τόμ. XII, ἐκδ. J.-Cl. Cheynet – Cl. Sode, Βερολίνο – Βοστώνη 2016, σσ. 1-12.

16. Γιὰ τὰ ἐπιχειρήματά του, βλ. Schreiner, *Texte*, σ. 35.

Οι γνώσεις μας για την οικονομική ζωή στην περιοχή της Παφλαγονίας αυτή την περίοδο είναι πολύ περιορισμένες. Ο Ibn Battuta, ο οποίος ταξίδευσε στη Μικρά Ἀσία λίγα χρόνια πριν από την εποχή στην οποία αναφέρεται τὸ κατάστιχο πὸν ἐξετάζουμε, προσφέρει ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὴν περιοχή τῆς Κασταμονῆς,¹⁷ ὅπου πέρασε ἓνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἡ περιοχή βρισκόταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς τουρκομανικῆς δυναστείας τῶν Isfendiyaroglu. Ὁ Ibn Battuta γνώρισε τὸν ἐμίρη Σουλεημάν, ἀναφέρει δὲ πολλὲς γραφικὲς λεπτομέρειες γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ τελευταίου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν οικονομικὴ ζωή τῆς Κασταμονῆς, τὴν ὁποία περιγράφει ὡς μία ἀγορὰ μὲ φθηνὰ εἶδη διατροφῆς καὶ ποικιλία ἀγαθῶν.¹⁸ Εἶναι σαφὲς ὡστόσο ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς περιοχῆς εἶχε ἀγροτικὸ καὶ κτηνοτροφικὸ χαρακτήρα. Γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ἡ περιοχή τῆς Κασταμονῆς ἐξῆγε ναυπηγικὴ ξυλεία στὴ γειτονικὴ Σινώπη.¹⁹ Ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Ibn Battuta ἦταν ἡ Σινώπη, ἡ ὁποία βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Ἰμπραήμ μπέη, γιοῦ τοῦ ἐμίρη τῆς Κασταμονῆς. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ πληροφορία ὅτι ἔξω ἀπὸ τὴ Σινώπη εἶχαν ἐπιβιώσει ἔντεκα ἑλληνικὰ χωριά, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια καὶ ζοῦσαν ὑπὸ τὴν προστασία τῶν Τούρκων.²⁰

Ἡ δέση σχετικὰ μὲ τὴν παφλαγονικὴ προέλευση τοῦ καταστίχου ἔχει ἀμφισβητηθεῖ ἀπὸ τὸν D. Jacoby, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ πιθανότερη ὑποψήφια τὴν Κωνσταντινούπολη.²¹ Ὅστόσο, σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲ περιμένε κανεὶς συχνότερη ἀναφορὰ σὲ Λατίνους ἐμπόρους. Βεβαίως, εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸν 15ο αἰ. Κωνσταντινοπολίτες ἀλλὰ καὶ Λατίνοι ἔμποροι ἐπισκέπτονταν σὲ τακτικὴ βάση τὴν ἀσιατικὴ ἀκτὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸ Σκούταρι (τὴν

17. *Encyclopédie de l'Islam. Nouvelle édition*, τόμ. 4, λῆμμα *Ḳastamūnī* (C. J. Heywood).

18. Ibn Battuta, *Voyages*, τόμ. II. *De la Mecque aux steppes russes*, μετάφραση στὰ γαλλικὰ C. Defremery – B. R. Sanguinetti, σχολιασμὸς S. Yerasimos, Παρίσι 1982, σσ. 158-161.

19. Belke, *Paphlagonien und Honorias*, σ. 228.

20. Ibn Battuta, *Voyages*, τόμ. II, σ. 162.

21. D. Jacoby, “Mediterranean Food and Wine for Constantinople: the Long-Distance Trade, Eleventh to Mid Fifteenth Century”, στὸ E. Kislinger – J. Koder – A. Külzer: *Handelsgüter und Verkehrswege. Aspekte der Warenversorgung im östlichen Mittelmeerraum (4. bis 15. Jahrhundert)*, Βιέννη 2010, σσ. 145-147.

ἀρχαία Χρυσόπολη²²), ὅπου συναλλάσσονταν μὲ τοὺς Ὀθωμανούς.²³ Ὑπάρχει, ὡστόσο, ἓνα στοιχεῖο ποὺ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς «παφλαγονικῆς» προέλευσης καὶ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει τύχει ιδιαίτερης προσοχῆς. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἡ ἔντονη παρουσία τῶν Τούρκων μεταξὺ τῶν συναλλασσομένων, τῇ στιγμῇ ποὺ ἀπουσιάζουν παντελῶς οἱ Γενουάτες, ἐνῶ ὑπάρχουν μόνο λίγες ἔμμεσες ἀναφορὲς στὸ βενετικὸ ἐμπόριο.²⁴ Δημιουργεῖται ἡ αἴσθησις ὅτι οἱ συναλλαγὲς πραγματοποιήθηκαν σὲ μία περιοχὴ ὅπου ἡ παρουσία τῶν Τούρκων ἦταν ἀριθμητικὰ ἰσχυρή. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κατάστιχο χρονολογεῖται γύρω στὸ 1360, δὴ ἦταν λογικὸ νὰ σκεφθοῦμε μία περιοχὴ ποὺ βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο κάποιου τουρκικοῦ ἐμιράτου.

Τὸ γεγονὸς ὡστόσο ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὑπόλοιποι συναλλασσόμενοι φαίνεται νὰ εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ὅτι οἱ συναλλαγὲς ὑπολογίζονται σὲ ὑπέρπυρα ὑποδηλώνει ὅτι πραγματοποιοῦνταν ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικράτειας. Βέβαια, ἤδη κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 14ου αἰ. τὸ ὑπέρπυρο ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἓνα λογιστικὸ νόμισμα.²⁵ Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχαν κόψει ἀσημένιο νόμισμα ἤδη ἀπὸ τὸ 1326, ὅσο γιὰ τοὺς ἐμίρηδες τῶν δυτικῶν μικρασιατικῶν παραλίων εἶχαν τὰ δικά τους ἀσημένια νομίσματα. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀργυρὲς κοπὲς κυκλοφοροῦσαν στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπερβαίνοντας τὰ στενὰ ὄρια τοῦ κάθε ἐμιράτου καὶ ἐξυπηρετοῦσαν τὸ μικρασιατικὸ ἐμπόριο.²⁶ Παράλληλα βέβαια, κυκλοφοροῦσαν διάφορα δυτικὰ νομίσματα.²⁷ Ἀντίθετα, στὸ κατάστιχο εἶναι ἀπόλυτη ἡ λογιστικὴ κυριαρχία τοῦ νομίσματος.

Τὸ κατάστιχο δὴ μποροῦσε ἐπομένως νὰ προέρχεται ἀπὸ μία περιοχὴ ἢ ὁποῖα ἐλεγχόταν ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, εἶχε ὅμως ἄμεση καὶ συνεχῆ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐπανερχόμαστε λοιπὸν στὴν ὑπόθεσις σχετικὰ

22. Ἦδη στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ. οἱ Σελτζούκοι ἔφθναν ἀνενόητοι μέχρι τὴ Χαλκηδὸνα καὶ τὴ Χρυσόπολη [*Michaelis Attaliatae Historia*, ἐκδ. Eu. Tsolakis (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* L), Ἀθήνα 2011, σ. 154.19-21].

23. Necipoglu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins*, σ. 201.

24. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.106, 1.110, 1.140.

25. A. Laiou – C. Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007, σσ. 217-218, 220.

26. S. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2000, σσ. 30-36.

27. E. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Βενετία 1983, σσ. 141-143.

μὲ τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξεινίου Πόντου. Ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία στὴν Παφλαγονία κατέρρευσε στὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ.²⁸ Τὸν 13ο αἰ. ἡ βόρεια Μικρὰ Ἀσία βρισκόταν ἀρχικὰ ὑπὸ τοὺς Σελτζούκους, ἐνῶ ἀργότερα περιῆλθε στὴν ἐπικυριαρχία τῶν Μογγόλων. Τὸν 14ο αἰ. ἡ περιοχὴ πέρασε στὸν ἔλεγχο τῆς τουρκομανικῆς δυναστείας τῶν Isfendiyaroglu.²⁹ Σύμφωνα μὲ σημείωση, ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὶς 4 Ἰουλίου 1360, τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ φαίνεται νὰ χρονολογεῖται μὲ βάση κωδικολογικὰ κριτήρια τὸ κατάστιχο.³⁰ Μέχρι τότε ἀποτελοῦσε μαζὶ μὲ τὴν Ἀμαστρι τοὺς τελευταίους ἐναπομείναντες βυζαντινοὺς θυλάκους στὴν περιοχὴ, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταφέρει νὰ ἐπιβιώσουν χάρις στὴ γεωγραφικὴ θέση τους πάνω στὴ θάλασσα. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στὶς δύο πόλεις, ἡ ὑπαιθρος εἶχε κατακλυστῆ ἀπὸ τουρκομάνους νομάδες. Οἱ συναλλαγές, ἐπομένως, Βυζαντινῶν καὶ Τουρκομάνων δὲν εἶχαν τίποτα τὸ περιέργο.

Ἡ Παφλαγονία εἶχε παράδοση στὴν τυροκομία ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ δραστηριότητα συνεχίστηκε κατὰ τὴ Βυζαντινὴ περίοδο.³¹ Εἶναι ὡστόσο πιθανὸ ὅτι τὸν 11ο αἰ., ὅποτε ἡ Μικρὰ Ἀσία κατακλύστηκε ἀπὸ τοὺς Τουρκομάνους, ἡ δραστηριότητα περιῆλθε στὰ χέρια τῶν τελευταίων.³² Οἱ Τουρκομάνοι εἶχαν ὡς κύρια ἀπασχόληση τὴν ἐκτροφὴ ζώων. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ἓνα χωρίο τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννη Κίνναμου στὸ ὁποῖο αὐτὸς περιγράφει τὸν τρόπο ζωῆς τῶν νομάδων. Ἦταν σκηνίτες, δὲν γνώριζαν τὴ γεωργία καὶ ἡ διατροφή τους βασιζόταν στὸ κρέας καὶ τὰ γαλακτοκομικά.³³

28. Georges Pachymères, *Relations historiques (Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV/1)*, ἐκδ. A. Failler, Παρίσι 1984, σσ. 221-223· Sp. Vryonis, *The Decline of Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh to the Fifteenth Century*, Berkeley – Los Angeles 1971, σσ. 253, 311-312.

29. Belke, *Paphlagonien und Honorias*, σσ. 98-100.

30. Σπ. Λάμπρος, «Ἐνθυμήσεων συλλογὴ», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 7 (1910), σ. 143.

31. C. Mesis, “Au pays des merveilles alimentaires. Invitation à la table paphlagonienne”, στὸ *Latte e latticini, Aspetti della produzione e del consumo nelle società mediterranee dell’Antichità e del Medioevo. Atti del Convegno Internazionale di Studio promosso dall’IBAM-CNR e dall’IRS-FNER nell’ambito del progetto MenSALe, Atene, 2-3 Ottobre 2015*), ἐπιμ. I. Anagnostakis – A. Pelletieri, Lagonegro 2016, σσ. 159-171.

32. *Michaelis Attaliatae Historia*, σσ. 184.23-25, 185.3-14· Sp. Vryonis, “Islamization and nomadization in Asia Minor”, *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), σσ. 44 κ.έ.

33. Ἰωάννης Κίνναμος, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, ἐκδ. A. Meineke, *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioannes et Alexio Comnenis gestarum*, Βόννη 1836, σ. 9.

Περιφέρονταν στην ύπαιθρο αναζητώντας κατάλληλους τόπους βοσκῆς για τὰ ζῶα τους καὶ εἶναι φυσικὸ ὅτι ἔκαναν διάφορες ἀγοραπωλησίες μὲ αὐτοὺς ποὺ συναντοῦσαν στὸν δρόμο τους. Οἱ ἀγοραπωλησιεὶς αἰχμαλώτων ποὺ εἶχαν συλλάβει κατὰ τὶς ἐπιδρομέες τους ἦταν μία ἀπὸ τὶς κύριες δραστηριότητές τους. Σὲ μία διασκευὴ θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος, ἡ ὁποία χρονολογεῖται γύρω στὸ 12ο μὲ 13ο αἰ., γίνεται ἀναφορὰ στὴν πώληση ἐνὸς παιδιοῦ ὡς δούλου σὲ Τουρκομάνους νομάδες. Σὲ ἄλλη παραλλαγή τοῦ ἴδιου θαύματος, τὸ ἐπεισόδιο τοποθετεῖται στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ εἶναι σίγουρα ἀξιοπρόσεκτη.³⁴

Τυρὶ

Θὰ ἐξετάσουμε τώρα λεπτομερέστερα τὶς συναλλαγές τοῦ ἀωνύμου ἐμπόρου τοῦ καταστήχου μὲ τοὺς Τούρκους. Τὰ δύο εἶδη ποὺ πωλοῦσαν καὶ ἀγόραζαν ἦταν τὸ τυρὶ καὶ τὸ σαπούνι ἀντίστοιχα. Σὲ δύο περιπτώσεις ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ ἀγορὰ δύο καὶ τριῶν κανταρίων τυριοῦ ἀπὸ τοῦ *Τούρκου*.³⁵ Ὁ τρόπος τῆς ἀναφορᾶς ὑποδηλώνει ἕναν συγκεκριμένο Τούρκο, ὁ ὁποῖος ἦταν καλὰ γνωστὸς στὸν ἔμπορο. Σὲ ἄλλη περίπτωση ἔχουμε *τυρὶν ἀπὸ Μουλσουμάνου*,³⁶ τὸ ὁποῖο προμήθευσε πιθανῶς κάποιος μουσουλμάνος ποὺ δὲν ἦταν ὅμως Τούρκος –ἐνδεχομένως ἕνας ἐξισλαμισμένος–, ἐνῶ σὲ μία τρίτη ἔχουμε μια γενικὴ ἀναφορὰ σὲ *τυρὶν τουρκικόν*.³⁷

34. Μ. Γερολυμάτου, «Τοῦρκοι στὴ Μικρὰ Ἀσία. Σχόλιο γιὰ τὴ διασκευὴ ἐνὸς θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος», *Σύμμεικτα* 14 (2001), σσ. 273-289.

35. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.108.

36. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.134

37. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.128.

Πωλητής	Ποσότητα	Τιμή	Τιμή μονάδας
<i>ἀπὸ τοῦ Τούρκου</i>	δύο καντάρια		
<i>ἀπὸ τοῦ Τούρκου</i>	τρία καντάρια	ἓνα νόμισμα καὶ εἴκοσι <i>κοκκία</i>	14,6 <i>κοκκία</i>
(<i>τυρὶν τούρκικον καθαρόν</i>)	δυσόμισυ καντάρια	δύο νομίσματα καὶ δεκατέσσερα <i>κοκκία</i>	1 νόμισμα
<i>ἀπὸ Μουλσουμάνου (sic)</i>	δεκατρία καντάρια καὶ ἐξήντα ὀκτὼ <i>rotuli</i>	ἐξήντα πέντε νομίσματα	4,6 νομίσματα

Ἡ τιμὴ τοῦ τυριοῦ κυμαινόταν μεταξύ 0,6 καὶ ἑνὸς νομίσματος³⁸ καὶ φαίνεται νὰ συμβαδίζει μὲ τὴν τιμὴ πού δίνει τὸ κατάστιχο καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις πώλησης τυριοῦ χωρὶς συγκεκριμένη ὀνομασία προέλευσης.³⁹ Ἐνα νόμισμα τὸ καντάρι ἦταν ἡ τιμὴ τοῦ καθαροῦ τυριοῦ, αὐτοῦ δηλαδὴ πού εἶχε γίνει ἀπὸ γάλα πού εἶχε προηγουμένως διηθηθεῖ (*τυρὶν καθαρόν*).⁴⁰ Ἀντίθετα, τὰ τυριά μὲ ὀνομασία προέλευσης, ὅπως τὸ τυρὶ *ἀπὸ τῆς Περσῆς*, ἦταν πολὺ ἀκριβότερα.⁴¹ Ἰδιαίτερα ὑψηλὴ ἦταν ἡ τιμὴ τοῦ τυριοῦ στὴν τελευταία συναλλαγή – 4,6 νομίσματα τὸ καντάρι. Ὀφείλεται μᾶλλον στὸ γεγονός ὅτι τὸ τυρὶ ἐπωλήθη *σίσακον*, ἴσως δηλαδὴ μέσα σὲ δερμάτινους ἀσκούς.⁴² Στὴν περίπτωσή αὐτὴ χρεώθηκε προφανῶς τόσο ἡ ἐργασία τῆς συσκευασίας, ὅσο καὶ τὸ περιέχον. Ὡστόσο ἡ τιμὴ, ἀκόμη καὶ ἂν συνυπολογιστοῦν αὐτὲς οἱ προσαυξήσεις, εἶναι ἀπροσδόκητα ὑψηλή.

38. A. Laiou – C. Morriison, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007, σσ. 217-218, 220. Στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 14ου αἰ. τὸ ὑπερπυρον, ὅπως καὶ τὸ *κοκκίον* ἦταν ἀπλῶς λογιστικὰ νομίσματα. Τὸ κύριο συναλλακτικὸ μέσο ἦταν τὸ *βασιλικόν* ἢ *δοικᾶτον*, ἓνα ἀσημένιο νόμισμα τὸ ὁποῖο ἰσοδυναμοῦσε μὲ 1/12 περίπου τοῦ ὑπερπύρου. Γιὰ τὸν ὑπολογισμό τῆς ἰσοτιμίας μεταξὺ ὑπερπύρου καὶ *βασιλικού*, βλ. *Notices sur les deux lettres arithmétiques de Nicolas Rhabdas (texte grec et traduction)*, ἐκδ. P. Tannery, Παρίσι 1886, σσ. 86-90.

39. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.5.

40. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.128.

41. M. Gerolymatou, “Τυρὶν κρητικόν, τυρὶν τούρκικον, τυρὶν ἀπὸ Βενετίας. Concerning the cheese trade in the 14th century”, στὸ *Latte e Latticini*, σσ. 183-184.

42. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1.134.

Οί κάτοικοι τῶν λιγοστῶν ἀστικῶν κέντρων ποὺ δὲν εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς ἐστίες τους ἀποτελοῦσαν ἕναν πρώτης τάξης πελάτη γιὰ τὴν παραγωγή τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων τῶν Τουρκομάνων τῆς ὑπαίθρου. Αὐτὴ ἡ πραγματικότητα ἀπεικονίζεται πιθανότατα στὸ λογιστικὸ βιβλίο τοῦ ἀνωνύμου ἐμπόρου. Τὸ γεγονός, μάλιστα, ὅτι ἡ πηγή μας δὲν δίνει κάποια συγκεκριμένη ὀνομασία προέλευσης γιὰ τὸ τουρκικὸ τυρί, ὅπως κάνει μὲ ἄλλα τυριά (κρητικόν, κρητικὸν ἀπὸ Βενετίας, Περατίας)⁴³ ὑποδηλώνει ὅτι τὸ συγκεκριμένο τυρὶ ἦταν τοπικὸ προϊόν. Οἱ μαρτυρίες τοῦ καταστήχου εἶναι πολὺ σημαντικὲς γιὰ τὴ ζωὴ τῶν τουρκομανικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντλοῦσαν σημαντικὸ τμῆμα τοῦ εἰσοδήματός τους ἀπὸ τὴν πώληση κτηνοτροφικῶν προϊόντων, ἐνῶ ἐμφανίζονται νὰ ἔχουν περάσει σὲ ἕνα στάδιο ἡμινομαδικοῦ βίου. Διαφορετικά, εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνεύσουμε τὶς μεγάλες ποσότητες σαπουνιοῦ τὶς ὁποῖες προμηθεύονταν.

Σαποῦνι

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αὐτονόητη χρησιμότητά του, τὸ σαποῦνι ἀπὸ ἐλαιόλαδο εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τοὺς μουσουλμάνους, προκειμένου νὰ καθαριστοῦν γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ προσευχηθοῦν.⁴⁴ Στὸ κατάστιχο καταγράφονται ἑπτὰ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες Τοῦρκοι ἔμποροι ἢ γενικὰ μουσουλμάνοι προμηθεύτηκαν σαποῦνι ἀπὸ τὸν ἀνώνυμο ἔμπορο.⁴⁵ Ὑπάρχει ἐπίσης μία περίπτωση στὴν ὁποία ὁ ἀγοραστὴς λεγόταν Γαβρᾶς, τὰ χρήματα ὅμως φαίνεται ὅτι πληρώθηκαν στὸν πωλητὴ μέσῳ κάποιου Μαχμούτ, προφανῶς μουσουλμάνου.⁴⁶

Ἀγοραστὴς	Ποσότητα	Τιμὴ	Τιμὴ μονάδας
Σατουλμίσης μουλσουμάνος (sic)	ἕνα σεντούκιον	πέντε κοκκία	πέντε κοκκία
μουλσουμάνος (sic) (Σατουλμίσης;)		δώδεκα κοκκία	

43. Ἀναλυτικὰ γιὰ αὐτὰ τὰ εἶδη τυριοῦ, βλ. Gerolymatou, Τυρὶν κρητικόν, σσ. 179-182.

44. Κοράνι, 5.6.

45. Schreiner, *Texte*, no 1.2,10,11,18,22,23,40.

46. Schreiner, *Texte*, no 1.49.

Άγοραστής	Ποσότητα	Τιμή	Τιμή μονάδας
Μουσταφάς (Mustafa)	δεκατρία σεντούκια	δύο νομίσματα και δώδεκα κοκκία	4,6 κοκκία
Ίοσούπης (Yusup)	ἕξι σεντούκια	ἕνα νόμισμα και τεσσεράμισυ κοκκία	4,8 κοκκία
Σουλαμάνης (Süleyman)	ὀκτὼ σεντούκια	ἕνα νόμισμα και ἑννέα δουκάτα	
Χαλίης μουσουλμάνος (Halil)	δύο σεντούκια	δεκαπέντε κοκκία	7,5 κοκκία
Μία (sic) (μουλσουμάνος)	ἕξι σεντούκια	ἕνα νόμισμα και πέντε κοκκία	4,8 κοκκία
Γαβρᾶς (διὰ τοῦ Μαχμούτη)	ἕξι σεντούκια	ἕνα νόμισμα και τρισήμισυ κοκκία	4,8 κοκκία

Τὰ ὀνόματα Σατουλμίσης καὶ Μία, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται σὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς ἀγοραστῆς, ἀξίζουν ἰδιαιτέρο σχολιασμό, καθὼς στὴν πραγματικότητα δὲν πρόκειται γιὰ κύρια ὀνόματα, ἀλλὰ γιὰ παρωνύμια. Κατ' ἀρχάς, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα ὑπάρχει ἰδιαιτέρη διευκρίνιση ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μουσουλμάνους, κάτι τὸ ὁποῖο δὲν συμβαίνει στὶς ὑπόλοιπες περιπτώσεις. Ἴσως δὲν ἦταν μουσουλμάνοι ἀπὸ τὴ γέννησή τους, ἀλλὰ ἐξισλαμισμένοι. Τὸ Σατουλμίσης ἐτυμολογεῖται πιθανῶς ἀπὸ τὴν παθητικὴ μετοχὴ *satılmis*, πὺ σημαίνει αὐτὸν πὺ ἔχει πωληθεῖ. Ἐνδεχομένως ἐπρόκειτο γιὰ χριστιανὸ δούλο πὺ ἐξισλαμίστηκε γιὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ. Ὡς πρὸς τὸ παρωνύμιο Μία, δὲν μπορεῖ νὰ προταθεῖ κάποια ἱκανοποιητικὴ ἐρμηνεία. Οἱ περιπτώσεις χριστιανῶν πὺ ἐπέλεξαν τὸ Ἰσλάμ δὲν ἦταν σπάνιες. Οἱ λόγοι ἦταν διάφοροι καὶ συνδέονταν εἴτε μὲ τὴν ἐπιθυμία ἡπιότερης φορολογικῆς μεταχείρισης καὶ κοινωνικῆς ἀνόδου, εἴτε μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ραγδαία ἀνοδος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου ἀποτελοῦσαν ἐκδήλωση τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ πὺ ὑπεδείκνυε τὴν ὑποταγὴ στοὺς Ὀθωμανούς.⁴⁷ Στὶς συναλλαγῆς πὺ ἀφοροῦν στὸ σαπούνι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν

47. E. Zachariadou, "The neomartyr's message", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν*

Satilmis και τὸν Μία, ἐμφανίζονται ἄλλοι τέσσερις ἔμποροι ποὺ φαίνεται ὅτι ἦταν Τοῦρκοι. Ὅσο γιὰ τὸν Μαχμούτ, ἴσως ἦταν συνεταῖρος τοῦ Γαβρᾶ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται (Γαβαράς) καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ καταστήχου.⁴⁸

Τὸ σαπούνι ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ κυριότερα προϊόντα τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς Δύσης καὶ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Οἱ συνθῆκες ποὺ συνήφθησαν μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ἐμιράτου τοῦ Ἀιδίνου καὶ τοῦ Μεντεσέ στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰ.⁴⁹ ἀναφέρονται σὲ ἐκτεταμένες εἰσαγωγές σαπουνοῦ στὰ ἐμιράτα. Ἡ Βενετία, ἡ Ἀγκόνα καὶ ἡ Σαβόνα ἐξῆγαν μεγάλες ποσότητες σαπουνοῦ στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἡ ὁποία εἶχε παράδοση στὴ σαπωνοποιΐα κατὰ τὸν πρῶμο μεσαίωνα. Γιὰ διάφορους λόγους, ὡστόσο, οἱ ὁποῖοι συνδέονταν μὲ τὴν πολιτικὴ τῶν Μαμελούκων, ἡ δραστηριότητα παρήκμασε καὶ ὁ ρόλος τῆς Συρίας περιορίστηκε στὴν ἐξαγωγή στὴ Δύση μεγάλων ποσοτήτων ἀνδρακικῶν ἀλάτων, τὰ ὁποῖα προέρχονταν ἀπὸ τὴν καύση ἀλοφύτων ποὺ ἐπιχωριάζουσαν στὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ εἶναι ἀπαραίτητα στὴ σαπωνοποιΐα.⁵⁰

Σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸ ἐγχειρίδιο *La Pratica della mercatura*, τὸ ὁποῖο καταγράφει τὶς ἐμπορικὲς πρακτικὲς στὰ λιμάνια τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 14ου αἰ., στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ σαπούνι μὲ προέλευση τὴ Βενετία, τὴν Ἀπουληία καὶ τὴν Ἀγκόνα ἐπωλεῖτο μὲ τὸ σεντούκι (cassa), ἀφοῦ πρῶτα ἀφαιροῦσαν τὸ ἀπόβαρο, ἐνῶ τὸ σαπούνι ἀπὸ τὴ Ρόδο καὶ τὴν Κύπρο ἐπωλεῖτο μέσα σὲ σάκκους.⁵¹ Ὁ ὅρος σεντούκιον ἀπαντᾷ σχετικὰ συχνὰ στὰ ἑλληνικὰ κείμενα τῆς Ὑστερης Βυζαντινῆς περιόδου.⁵² Στὴν περίπτωσι τοῦ καταστήχου ἔχουμε προφανῶς σαπούνι ἰταλικό. Στὶς βενετοτουρκικὲς συνθῆκες ἀναφέρεται ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ σαπουνοῦ

Σπουδῶν 8 (1990-1991), σσ. 51-63· Necipoglu, *Byzantium Between Ottomans and the the Latins*, σσ. 199-200.

48. Schreiner, *Texte*, ἀρ. 1. 20. Εἶχε ἀγοράσει σαράντα σεντούκια σαπούνι καὶ ξερὰ σύκα καὶ πλήρωσε 8,5 νομίσματα.

49. Zachariadou, *Trade and Crusade*, σσ. 172-173.

50. E. Ashtor – G. Cevidalli, “Levantine Alkali Ashes and European Industries”, *Journal of European Economic History* 12 (1983), σσ. 475-522· E. Ashtor, *Levant Trade in the Late Middle Ages*, Princeton 1984, σσ. 143, 208-210, 466 κ.ά.

51. F. Balducci Pegolotti, *La pratica della mercatura*, ἐκδ. A. Evans, Cambridge Mass. 1936, σ. 33.

52. Βλ. π.χ. G. Schirò, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia (Corpus Fontium Historiae Byzantinae X)*, Ρώμη 1975, στ. 658.

καθοριζόταν με αναφορά τὸ ἕνα καντάριο.⁵³ Ἀπὸ τὸ κατάστιχό μας φαίνεται ὅτι ἡ τιμὴ καθοριζόταν με αναφορά τὸ *σεντούκιον*, πράγμα πὸν δηλώνει ὅτι αὐτὸ εἶχε ὀρισμένο μέγεθος, ἄρα περιεῖχε συγκεκριμένη ποσότητα. Ἡ τιμὴ κυμαινόταν γύρω στὰ τέσσερα με πέντε κοκκία τὸ σεντούκι.

Δυστυχῶς, παρὰ τὴν ὕπαρξη μαρτυριῶν σχετικὰ με τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνταλλαγῶν μεταξὺ τῶν νομάδων καὶ τῶν κατοίκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ὑπάρχουν διαδέσιμα ἀριθμητικὰ δεδομένα καὶ λεπτομερεῖς ἀναφορὲς παρόμοιες με αὐτὲς τοῦ καταστίχου μας. Ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, ἀνάλογες μαρτυρίες περιέχονται μόνο στὸ λογιστικὸ βιβλίο τοῦ Βενετοῦ ἐμπόρου Giacomo Badoer, ὁ ὁποῖος δραστηριοποιήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ 1436 ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 1440.⁵⁴ Ἀφοροῦν, μεταξὺ ἄλλων, σὲ συναλλαγὲς ἀνάμεσα σὲ Ὀθωμανοὺς⁵⁵ καὶ Βενετοὺς πὸν πραγματοποιήθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ Ὀθωμανοὶ πωλοῦσαν στὸν Badoer, γιὰ λογαριασμό τοῦ ἴδιου ἢ πελατῶν του, κερὶ⁵⁶ καὶ σταφίδες,⁵⁷ ἐνῶ προμηθεύονταν βιοτεχνικὰ εἶδη, ὅπως ὑφάσματα καὶ γυάλινα ἀντικείμενα, εἰσηγμένα ἀπὸ τὴ Δύση.⁵⁸ Μεταξὺ τῶν προμηθευτῶν του ὑπῆρχαν καὶ κάποιοι μουσουλμάνοι πὸν δὲν ἦταν Ὀθωμανοί, ὅπως, π.χ., ὁ Ramadan ἀπὸ τὴν Ἀμισὸ τῆς Παφλαγονίας, ὁ ὁποῖος τοῦ προμήθευε κερὶ.

53. Zachariadou, *Trade and Crusade*, σ. 151.

54. *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer (Constantinopoli 1436-1440)*, ἐκδ. U. Dorini – T. Bertlelè, Ρώμη 1956. Βλ. ἐπίσης τὰ εὑρετήρια στὸ *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer. Complemento e indici*, ἐκδ. G. Bertlelè, Padova 2002.

55. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχαν ἄτομα τοῦ περιβάλλοντος τοῦ σουλτάνου, ὅπως ὁ Ali Basa, ὁ ὁποῖος ἔχει ταυτιστεῖ με τὸν μεγάλο βεζίρη τοῦ Μουράτ Β΄ καὶ τοῦ Μωάμεθ Β΄, Halil Paşa. Αὐτὸς ἦταν ὀπαδὸς τῆς διατήρησης φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ στάση του ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων πὸν εἶχε στὴν Κωνσταντινούπολη (Necipoglu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins*, σσ. 202-203).

56. Badoer, σσ. 375.6,12, 402.7.

57. Badoer, σσ. 27.39-40. 332.8-10.

58. Badoer, σ. 139.17,26,28.

Άγοραστής	Πωλητής	Προϊόν	Ποσότητα	Τιμή	Τιμή μονάδας
Amet, turcho di Lichomidia (Νικοκήδεια)		<i>pani loesti</i>	δύο ύφασματα	105 υπέρπυρα	52,5 υπέρπυρα
...turcho		γυάλινα φυαλίδια (<i>bochaleti</i>)	518 bochaleti	29 υπέρπυρα	
	Azi Baba	μοσχάτο (<i>muscio</i>)	152 σάκκοι	380 υπέρπυρα	2,5 υπέρπυρα
	Amet turcho di Lichomidia	σταφίδες (<i>zebibi</i>)			
	Azi Baba	σταφίδες (<i>zebeto</i>)	16 σάκκοι	24 υπέρπυρα	1,5 υπέρπυρο
	Choza Ise turcho	κερί (<i>zera</i>)	4 σάκκοι (10 καντάρια, 14 ρότουλοι)	243,12 υπέρπυρα	24 υπέρπυρα
	Mustafa turcho	κερί (<i>zera</i>)	2 σάκκοι 3 καντάρια 50 ρότουλοι	84 υπέρπυρα	24 υπέρπυρα
	Ali Basa turcho	κερί (<i>zera</i>)	4 σάκκοι 8,63 καντάρια	203,6 υπέρπυρα	24,5 υπέρπυρα
	<i>Ramadan de Simiso</i>	κερί (<i>zera</i>)	9,78 καντάρια	219 υπέρπυρα	22,32 υπέρπυρα
	Chazi Rastan turcho	κερί (<i>zera</i>)	~15 καντάρια	~390 υπέρπυρα	26 υπέρπυρα
Ismael turcho		crêpe ύφασματα (<i>veli crespi</i>)	2 casete	100 υπέρπυρα	50 υπέπυρα

Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κάποιος, τα προϊόντα του καταστήχου του άνωύμου έμπόρου και του λογιστικού βιβλίου του Badoer διαφέρουν, υπάρχει όμως ένα κοινό σημείο: και στις δύο περιπτώσεις Τούρκοι πωλούν είδη της πρωτογενούς παραγωγής και αγοράζουν βιοτεχνικά προϊόντα

είσηγμένα από τη Δύση. Στὸ λογιστικὸ κατάστιχο τοῦ Badoer οἱ Τοῦρκοι ἔμποροι δὲν προμηθεύουν τυρί, τὸ ὁποῖο ἄλλωστε δὲν εἶχε δέση μεταξὺ τῶν προτιμήσεων τοῦ Badoer, οὔτε ἀγοράζουν σαποῦνι, ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετὲς μαρτυρίες γιὰ ἀγορὰ μαλλιῶν ἀπὸ τοὺς νομάδες τῆς θρακικῆς ὑπαίθρου. Ὁ Badoer ὀργάνωνε ἀποστολὲς στὶς περιοχὲς τῆς Ἀδριανούπολης,⁵⁹ τῆς Καλλιπόλης⁶⁰ καὶ τῆς Ραιδεστοῦ,⁶¹ μὲ σκοπὸ τὴν ἀγορὰ μαλλιῶν. Μάλιστα γίνεται διάκριση ἀνάμεσα σὲ διάφορους τύπους μαλλιῶν, πλυμένο εἶτε ἄπλυτο (*lana fina lavada*,⁶² *non lavada*,⁶³ *lana suzinta*).⁶⁴ Παράλληλα, ἄνθρωποι τοῦ προμηθεύονταν δέρματα ἀρνιῶν (*montonine*), τόσο στὴν Προύσα τῆς Βιθυνίας, ὅσο καὶ στὴν Ἀδριανούπολη.⁶⁵ Τὰ συγκεκριμένα δέρματα, ἐπειδὴ ἦταν λεπτότερα, ἦταν κατάλληλα γιὰ τὴν κατασκευὴ συμπληρωμάτων ἔνδυσης καὶ εἰδῶν ὑπόδησης. Ἡ διαφορὰ μὲ τὸ κερὶ καὶ τὶς σταφίδες εἶναι ὅτι τὸ μαλλὶ καὶ τὰ δέρματα τὰ προμηθευόταν ὁ Badoer ἀπευθείας κοντὰ στὸν τόπο παραγωγῆς, χωρὶς νὰ περιμένει νὰ τὸ μεταφέρουν οἱ χονδρέμποροι στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ κατάστιχο ποὺ περιέχεται στὸν Vat. gr. 1325 προσφέρει ἐνδιαφέρον ὕλικὸ γιὰ συναλλαγὲς μεταξὺ χριστιανῶν καὶ Τοῦρκων, οἱ ὁποῖοι πιθανῶς δὲν ἦταν Ὁθωμανοί. Ἡ σημασία του αὐξάνεται γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο ὅτι ἀναφέρεται σὲ μία περίοδο γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχουν ἀνάλογες πληροφορίες. Πρόκειται γιὰ μία μοναδικὴ στὸ εἶδος τῆς πηγῆς, ἡ ὁποία συμβάλλει στὴ διαμόρφωση εἰκόνας γιὰ τὴ ζωὴ στὴ Μικρὰ Ἀσία τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκομανικῆς «εἰσβολῆς» καὶ γιὰ τὴ διαδικασία προσαρμογῆς τῶν γηγενῶν καὶ τῶν ἐπήλυδων στὰ νέα δεδομένα ποὺ διαμορφώθηκαν.

59. *Badoer*, σ. 234. 1

60. *Badoer*, σ. 110.2-4.

61. *Badoer*, σ. 496.2.

62. *Badoer*, σ. 414.3

63. *Badoer*, σσ. 414.5, 586.7

64. *Badoer*, σ. 414.9,17

65. *Badoer*, σσ. 452,6-8, 534.4-5